

УДК 373.21.03-053.4
ББК 74.102.415

Христина Барна

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Проблема формування цілісних знань про навколишню дійсність у дітей дошкільного віку є актуальною на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти. У статті розкрито поняття картини світу як сукупність узагальнених уявлень людини про себе, світ, свої взаємини зі світом, про своє місце у світі та своє життєве призначення.

Дошкільний вік є найбільш сенситивним для формування пізнавальних процесів розвитку особистості, пізнання оточуючого середовища дошкільниками та становлення у них картини світу. Розкрито психологічні особливості старших дошкільників, наочно-дійове мислення переходить до образного мислення. У цей період формуються основи етичної поведінки, відбувається засвоєння моральних норм та правил поведінки. Діти цього віку імпульсивні – схильні до негайних дій під впливом безпосередніх збудників, у них загальна недостатність волі. Діти цього віку відрізняються довірливістю, піддатливістю та навіюваною схильністю до наслідування. Виділено психологічні передумови формування цілісної картини світу у старших дошкільників. Проаналізовано різні підходи вчених до визначення сутності категоріального світогляду дітей, у межах якого формується цілісна картина світу. Підкреслюється, що початкові форми категоріальної структури мислення несуть функцію світоглядного характеру, категоріальне бачення світу містить у собі імпульс до постійного виходу за межі даного. Цілісна картина дошкільника має такі складові: екологічний світ, категорії світу, взаємовідносини особистості з оточуючим світом, тобто внутрішній світ, психологія дитини. Цілісний світогляд старшого дошкільника розглядається як єдність узагальнених уявлень про дійсність, переконань та ідеалів, які відображають, розкривають і зумовлюють певне практичне і теоретичне ставлення дитини до світу, її спосіб сприйняття, осмислення й оцінки навколишньої дійсності та є ширшим у розумінні, ніж цілісна картина світу.

Ключові слова: *старші дошкільники, передумови, цілісна картина світу, цілісний світогляд.*

Постановка проблеми. Розв'язання проблеми модернізації сучасної освіти відповідно до Державної національної програми “Освіта. Україна ХХІ століття”, Базового компоненту дошкільної освіти вимагає подальшої розробки змісту особистісно орієнтованої освіти та створення новітніх технологій навчання, які інтегрують знання про світ і місце людини у ньому, спрямованих на формування у дошкільників цілісної картини світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції вивчення картин світу з позиції цілісності прослідковуються у працях сучасних учених, таких, як: В.Балханов, С.Курдюмов, О. Кононко, В.Луценко, В.Рубцов, О.Сидельникова, В.Симонов, Л.Шелестова та інш. Витоки цілісного світосприйняття виявляються у розробках вчених – космістів В. Вернадського, Н.Рериха, О.Чижевського, у

філософських працях Н.Бердяєва, Ф.Капри, М. Мамардашвілі, Н.Моїсеєва, Т. де Шардена.

Формування цілісної картини світу дітей дошкільного віку розглядалось у працях І.Куликовської. Формування світосприйняття дошкільників вивчала О. Нефедова. Формування світосприйняття на інтегрованих заняттях з мистецтва розкрито у працях Н. Шишлянникової. Формування у дошкільників природничо-наукової картини світу розглядалось у дослідженні Л. Бурової, З.Плохій.

Психологічний напрямок у дослідженні картини світу знайшло своє відображення в концепції образу світу психологічної школи О. Леонтьєва, в інтегральних психологічних характеристиках людини, опрацьованих у працях Дж.Брунера, Л.Виготського, Ж.-Ж.Піаже, Н.Подьякова, С. Рубінштейна та інш.

Метою статті є розкриття психологічних передумов формування цілісної картини світу у старших дошкільників, компонентів цілісної картини світу та цілісного світогляду.

Виклад основного матеріалу. Картина світу, яка складається у людини, являє собою не тільки об'єктивні знання, а чуттєво-емоційне ставлення до цих знань, до світу в цілому. Світ розглядається крізь призму категорій – час, простір, кількість, якість, закономірність тощо. Чуттєвість та категоріальність у світосприйнятті пов'язані нерозривно. Крізь зв'язок чуттєвого та категоріального людина визначає своє місце та роль у світі, життєве призначення, долю, сенс свого буття, буття суспільства в цілому. З усього вище зазначеного можна зробити висновок, що картина світу – це сукупність узагальнених уявлень людини про себе, світ, свої взаємини зі світом, про своє місце у світі та своє життєве призначення.

Перш ніж з'ясувати передумови формування цілісної картини світу у старших дошкільників, коротко охарактеризуємо їх психологічні особливості.

Дошкільний вік є найбільш сенситивним для формування пізнавальних процесів розвитку особистості як сприйняття, увага, пам'ять, уява, мислення, мовлення. Ці процеси виявляють сприйняття та пізнання оточуючого середовища дошкільниками та становлення у них картини світу.

Пізнавальна діяльність дітей цього віку має ряд особливостей. Домінуючий вид уваги – мимовільний. У цьому віці сильна реакція на все нове, яскраве, незвичайне та цікаве. Діти схильні до механічного запам'ятовування. Розвиток мислення – складний та багатосторонній процес. Первинним у дітей є наочно-дійове мислення, яке здійснюється шляхом реальної дії з предметами, тобто “мислення руками”. З накопиченням досвіду дитина переходить до образного мислення. У дошкільному віці формуються основи етичної поведінки, відбувається засвоєння моральних норм та правил поведінки. Діти цього віку імпульсивні – схильні до негайних дій під впливом безпосередніх збудників, у них загальна недостатність волі. Діти цього віку відрізняються довірливістю, піддатливістю та нав'язаною схильністю до наслідування. Старшим дошкільникам важливо бути прийнятими своїми однолітками, зрозумілими для дорослих та особливо вихователя. Їм важливо отримати визнання, схвалення.

Оскільки період дошкільного віку є сенситивним для розвитку інтелектуальних умінь, він є сприятливим і для формування категоріального мислення, яке є одним із основних складових компонентів формування цілісного світогляду.

Розвиток у дитини цілісного бачення світу створює передумови для становлення екологічного аспекту світорозуміння, тому що в екологічній культурі взаємодія природи та суспільства інтерпретується у рамках однієї системи. О. Ко-

зина виділила психологічні передумови формування цілісної картини світу у старших дошкільників:

1) результат психічного розвитку дитини існує в оточуючому середовищі у вигляді якоїсь ідеальної форми визначених соціальних образів, що, враховуючи навіюваність та схильність до наслідування, зумовлює максимальну схильність дітей цього вікового періоду до здійснення цього процесу;

2) природа ще максимально близька дитині, тому вона може самостійно проникати до гуманістичної сутності екологічних норм, моралі, хоч при цьому необхідний облік цілісності та нерозривності світогляду, новизни, первісності для неї систематичного та планомірного введення до світу наукових знань про триаду “людина – суспільство – природа”, опора на сутність засвоєння мови в термінах- поняттях;

3) пріоритет наочно-образного мислення, потреба в ігровій діяльності;

4) максимальний емпіризм (чуттєвість), сенситивність (сприйнятливність до зовнішніх дій), домінуючий діяльнісний підхід у розвитку дитини дають можливість знайомитися з етичними зразками у практиці конкретних людських вчинків та стосунків із наступною самостійною організацією та мотивацією особистісної діяльності. Особлива чуттєвість та емоційність старших дошкільників створюють передумови для формування відповідального ставлення до універсальних цінностей. При цьому дані досліджу Л.Симонової-Салєєвої дозволяють зробити висновок, що цілеспрямоване керівництво практичною діяльністю старших дошкільників повинно враховувати та спиратися на посильні та переважні види трудової діяльності, розвивати різні види практичної діяльності [3, с. 337].

Формування основ цілісної картини світу в старших дошкільників обумовлено особистісними цінностями, орієнтовними діями суб’єкта в оточуючому світі, де “екологічна система” є найбільш значущою для змісту екологічних уявлень дітей про природу. Ж.Піаже встановив, що пізнавальна діяльність дошкільників характеризується егоцентризмом, який виявляється в тому, що діти не диференціюють своє “Я” та оточуючий світ, суб’єктивно та об’єктивно, на реальні зв’язки між явищами світу, переносячи свої власні внутрішні хвилювання. У зв’язку з цим, діти у процесі спілкування з об’єктами та явищами природи часто роблять поверхові узагальнення. На наш погляд, категорії дозволяють дитині поглибитися у пізнання картини світу, тому що для дітей старшого дошкільного віку властиве когнітивний суб’єктно-прагматичний тип ставлення до природи. У зв’язку з цим варто відмітити важливу функцію символічних форм у системі координат розуміння світу. Символізм є показником теоретичного пізнання таких категорій, як “ціле”, “частина”, “річ” та її властивості. Культура виступає як система символічних форм, якими ми пізнаємо світ звуків, кольору, форм тощо.

Категоріальне знання являє собою найбільш загальні та суттєві властивості, ознаки, зв’язки та відношення предметів, явищ об’єктивного світу. Знання про об’єкт виявляється через знак, символ, сенс. Воно виступає як єдність загального та одиничного. Прикладом цього є казки, легенди, міфи, прислів’я, загадки, вигадки, які зрідні дитячому фольклору, що здійснюється дітьми – дражнилки, кривлялки, письменництво.

Проаналізуємо різні підходи вчених до визначення сутності категоріального світогляду дітей, у межах якого формується цілісна картина світу.

М. Поддьяков пропонує цікавий підхід до вивчення категоріального мислення дітей. Він відзначає, що категоріальна структура мислення позитивно впливає на

глибину й ширину взаємодії дитини з оточуючим світом, загальний підхід до розглядання й аналізу дійсності. У його працях підкреслюється, що початкові форми категоріальної структури мислення несуть функцію світоглядного характеру. Він звертає увагу на те, що базові уявлення дітей впливають на формування початкових форм загального підходу до пізнання оточуючих явищ, тобто є методологічною основою пізнавальної діяльності дитини [8, с. 17].

В. Петровський розробив теорію розвитку категоріального бачення картини світу в дітей у рамках гуманістичної моделі освіти. В інтелектуально-пізнавальній діяльності будова категоріального бачення образу світу, творче уявлення, пошук невідомого й парадоксального, децентрація тощо дозволяють реалізувати педагогіку спрямувань. Для нас важлива його думка про те, що категоріальне бачення світу містить у собі імпульс до постійного виходу за межі даного. Автор відзначає, що дитині вже в момент народження властиве володіння основними категоріями, такими як “є”, “н”, “простір”, “час” тощо. У зв’язку з цим необхідно спонукати дітей до відкриття того, що є “щось ще”, що виходить за межі відомого [7, с. 37].

Кожній людині важливо знати та відчувати свою необхідність суспільству та світу в цілому. Тому ми виділяємо таку складову цілісної картини світу як “Я у світі”. У цій частині розвивається повага та поміркованість у взаємодії зі світом природи. Удосконалення розвитку відчуттів, вміння встановлювати зв’язки і залежність між об’єктами природи, їх властивостями та впливом на людину, стосунками між людьми, розуміння свого місця у світі. У кожної людини, крім зовнішнього світу, існує внутрішній світ, де вона перетворює своє відчуття та розуміння світу в щось зрозуміле тільки їй одній на основі викликаних у неї відчуттів. Тому ми виділяємо ще один компонент цілісної картини світу як “Світ у мені”, який включає в себе сукупність всіх емоцій, розуміння та сприйняття себе як особистості, своїх можливостей.

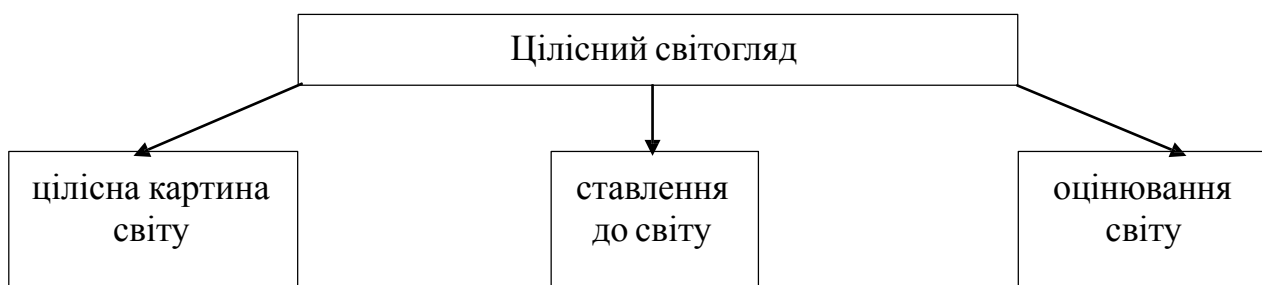
На основі аналізу наукових досліджень можна вважати, що **цілісна картина світу** – це картина, яка виникає в дитини внаслідок усвідомлення нею отриманих знань, упорядкування, узагальнення інформації щодо світосприйняття, світорозуміння та світовідчуття. Тобто вона являє собою інтегровану сукупність знань, понять людини про оточуючий світ та саму себе. На основі вищесказаного, робимо висновок про те, що цілісна картина дошкільника має такі складові: екологічний світ, категорії світу, “Я у світі” (тобто взаємовідносини особистості з оточуючим світом), “Світ у мені” (тобто внутрішній світ, психологія дитини).

Поняття “цілісна картина світу” є, на нашу думку, дуже близьким за значенням до поняття “цілісний світогляд”. Зближення цих понять спостерігаємо в дослідженнях О. Носенко, яка визначає цілісну картину світу інтегруючим фактором змісту освіти [6, с. 23], І. Беха, який, навпаки, вважає інтеграцію дидактичним засобом створення в дошкільників цілісної картини світу [2, с. 5].

Така протилежність у поглядах учених є підтвердженням взаємозв’язку та взаємозалежності цих понять. Проте, безумовно, між ними є різниця. Спробуємо її з’ясувати.

Цілісний світогляд старшого дошкільника розглядається нами як єдність узагальнених уявлень про дійсність, переконань та ідеалів, які відображають, розкривають і зумовлюють певне практичне і теоретичне ставлення дитини до світу, її спосіб сприйняття, осмислення й оцінки навколишньої дійсності.

Таким чином, поняття “цілісний світогляд” є ширшим, ніж поняття “цілісна картина світу”. Zobразимо їх взаємозв’язок за допомогою рисунка 1.1.

Рис. 1. Взаємозв'язок понять “цілісна картина світу” та “цілісний світогляд”

У процесі формування цілісної картини світу дошкільників формуються наступні діалектичні категорії: взаємодія, якість та кількість, частина й ціле, зміст і форма, суперечність.

Охарактеризуємо кожен з них та проаналізуємо механізм їх формування.

Взаємодія – процес взаємного впливу тіл один на одного шляхом переносу матерії та руху, універсальна форма зміни стану тіл. Взаємодія визначає існування й структурну організацію всілякої матеріальної системи. Про зв'язок земного життя з космосом говорив ще В.Вернадський, відзначаючи, що поява та утворення на нашій планеті живої матерії є явищем космічного характеру [4, с. 236].

Пізнання, починаючи з одиничного, через рух від “одного” до “багато”, у результаті встановлення відмінності й тотожності переходить до загального, від менш загального до більш загального. У ході руху пізнання від “одиничного” до “загального” відбувається формування й категорії “якості” й “кількості”. На першій стадії пізнання, коли окреме матеріальне утворення сприймається як “одиничне” та єдине у своєму роді, свідомість відображає його з боку “якості”. Але по мірі того як ми переходимо від одного предмету до багатьох і в ході порівняння їх одного з іншим, установлюємо їх тотожність та відмінність, починають з'являтися кількісні характеристики.

Якість та кількість – категорії філософії, які відбивають важливі сторони об'єктивної дійсності. Кількісна визначеність предметів та явищ є тим, що робить їх стійкими, розмежовує їх та створює нескінченну різноманітність світу. Перший ряд якостей – це природні, матеріально-структурні. Під цим вважається вся різноманітність якостей, станів та якісно різноманітних форм природної матерії. У межах цього роду якостей кожне природне явище – земля, вода, залізо тощо – визначається з точки зору свого матеріального складу або матеріально-структурних особливостей. Другий ряд утворюють соціальні (функціональні) якості. В основі цього типу якісної визначеності лежить принцип спеціалізації або призначення.

Наприклад, велика кількість предметів побуту можуть бути виготовлені з різних матеріалів, та якість матерії не має вирішального значення, головне в тому, що вони повинні відповідати своєму призначенню, своїй функції. Це і є функціональна якість.

Частина й ціле – категорії, які висловлюють відношення між сукупністю предметів (або елементів окремого об'єкту) та зв'язок, який об'єднує ці предмети та призводить до появи у сукупності нових (інтеграційних) якостей та закономірностей, не притаманних предметам у їх роз'єднанні. Категорії частини й цілого характеризують спільний рух пізнання, який звичайно починається з не розчленованості уявлень у цілому, потім переходить до аналізу й завершується відтворенням об'єкту в мисленні у формі конкретного цілого.

Зміст й форма – категорії, які відбивають взаємозв'язок двох сторін природної та соціальної реальності: певним чином упорядкованої сукупності елементів та процесів, які утворюють предмет або явище, тобто “зміст”, та спосіб існування та вираження цього змісту, його різноманітних модифікацій, тобто “форми”.

Суперечність – категорія, яка висловлює внутрішнє джерело всіякого розвитку, руху. До ступенів розвитку суперечності у самій сутності предметів відноситься тотожність, різниця, протилежність, протиріччя або власне протиріччя. Отже, категорія “суперечності” лежить в основі будь-якого розвитку та пізнання, де виявляється ступені його виявлення: тотожність, різниця, протилежність, протиріччя. Тим самим формується уявлення про внутрішню єдність різноманітних сторін, речей тощо, де зароджується нове знання та заперечення старого. Здійснюючи процес пізнання світу на основі протиріч, ми забезпечуємо розвиток логічного мислення дитини [5, с. 15].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, дошкільний вік є найбільш сенситивним для формування пізнавальних процесів розвитку особистості як сприйняття, увага, пам'ять, уява, мислення, мовлення. Ці процеси виявляють сприйняття та пізнання оточуючого середовища дошкільниками та становлення у них цілісної картини світу, яка являє собою інтегровану сукупність знань, понять людини про оточуючий світ та саму себе.

Подальшого науково-практичного дослідження потребує розробка та реалізація педагогічних умов для формування цілісної картини світу у старших дошкільників.

1. Базовий компонент дошкільної освіти України [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України, 23 листопада 2011 р. № 1392 // Веб сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_5-2736-12.
2. Бех І. Д. Інтеграція як освітня перспектива / І. Д. Бех. // Початкова школа. – 2002. – № 5. – С. 5–6.
3. Козина Е. Ф. Методика преподавания естествознания : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е. Ф. Козина, Е. Н. Степанян. – М. : Академия, 2004. – 496 с.
4. Куликовская И. Э. Категориальное видение картины мира ребенком / Куликовская И. Э. // Ребенок в мире культуры / ред. Р. М. Чумичева. – Ставрополь : Ставрополь-сервис-школа, 1998. – 557 с.
5. Куликовская И. Э. Педагогические условия формирования основ категориального видения картины мира у старших дошкольников : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / И. Э. Куликовская. – Ростов н/Д, 1998. – 21 с.
6. Носенко Е. Л. Картина світу як інтегруючий і гуманізуючий фактор у змісті освіти / Е. Л. Носенко // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 1. – С. 22–30.
7. Петровский В. А. Личностно-развивающее взаимодействие / В. А. Петровский, В. К. Калинин, И. Б. Котова. – Ростов-на-Дону, 1993. – 57 с.
8. Поддъяков Н. Н. Развитие ребенка-дошкольника / Н. Н. Поддъяков // Педагогика. – 1996. – № 5. – С. 26
9. Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення : навчально-методичний посібник / авт. кол. : Кононко О. Л., Луценко В. О., Нечай С. П., Плохій З. П., Сидельникова О. Д., Старченко В. А., Терещенко О. П., Шелестова Л. В., Якименко Л. Ю. – К. : Імекс-ЛТД, – 260 с.

The problem of forming of integral knowledge about the reality of children of preschool age is relevant at the present stage of development of preschool education. In the article the concept of worldview as a set of generalized notions about yourself, the world, their relationship with the world, about their place in the world and its purpose. Preschool age is the most sensitive to cognitive processes, personality development, learning environment preschoolers and establishing in them the picture of the world. Reveals the psychological features of senior preschool children, visual-active thinking goes for creative thinking. In this period formed the basis of moral behavior, there is assimilation of moral norms and rules of

conduct. Children of this age are impulsive – inclined to act under the direct influence of pathogens, they have a general lack of will. Children at this age are trusting, pliable, and suggestible tendency to imitation. Selected psychological conditions of forming of integral picture of the world in pre-school age. It analyses different approaches of scientists to definition of the essence of the categorical worldview of children, in which is formed a coherent picture of the world. It is emphasized that the initial form categorylink patterns of thinking are a function of the ideological nature, categorical vision of the world contains in itself the impulse to the constant outside of this. A coherent picture preschooler has the following components: environmental world, the world, the relationship of personality with the surrounding world or the inner world, psychology of the child. The holistic worldview of the senior preschool age is considered as the unity of generalized ideas about reality, beliefs and ideals that reflect, reveal and determine certain practical and theoretical attitude of the child to the world, his method of perception, understanding and evaluation of reality and broader in understanding than a holistic picture of the world.

Key words: *older preschoolers, background, holistic picture of the world, a holistic world view.*

УДК: 372. 4: 004. 5-057. 874
ББК: 74(0)

Марія Веркалець

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КРАЇНАХ ЗАРУБІЖЖЯ

У статті порушено питання про інформатизацію освіти і проаналізовано зарубіжний досвід впровадження комунікаційних технологій в освітній процес початкової школи. Описано сучасні тенденції розвитку інформатизації освіти молодших школярів в Україні.

Ключові слова: *інформатизація освіти, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), інформаційне середовище.*

Постановка проблеми. Рівень розвитку країни значною мірою визначається рівнем розвитку освіти, яка повинна швидко й адекватно реагувати на потреби суспільства. Сучасний розвиток людства характеризується переходом на новий етап – інформаційне суспільство. Відповідно, продуктами діяльності стають інформація і знання, а результатом – створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну взаємодію громадян, їхній доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення потреб щодо інформаційних продуктів та послуг.

Модернізація системи освіти молодших школярів на сучасному етапі розвитку нашого суспільства висуває нові вимоги до професійної діяльності фахівців освітньої сфери. Упровадження інформаційних технологій радикально впливає на освітній простір початкової школи, перевтілюючи учнів із пасивних суб'єктів опанування готовими знаннями на активних учасників навчально-виховного процесу.

Реформування та розвиток української освіти неможливий без урахування особливостей напрацьованого зарубіжного педагогічного досвіду. Саме задля пошуку ефективних механізмів упровадження інноваційних форм і методів навчання молодших школярів відповідно до вимог і тенденцій сучасного суспільства України, детально проаналізуємо досвід інформатизації освітнього простору шкіл I ступеня країн зарубіжжя.